

KOVÁCS DÁNIEL művészettörténész

FEJEDELEMTŐL A PÁRTTITKÁRIG – ÉS VISSZA HUMBOLDT FORUM AZ ÚJJÁÉPÜLŐ BERLINI STADTSCHLOSSBAN

I Bár a legtekintélyesebb méretű kiállítási tárgyakat, a 16 méter hosszú déltengeri hajókat már a helyükre szállították, az építkezés még javában zajlik, és a tervek szerint, némi csúszással, csak 2019 végén nyit a nagyközönség számára a berlini Humboldt Forum. Az elmúlt évek legnagyobb kulturális projektjének Németországban 620,5 millió euróra rúg majd a beruházási költsége. Ebből harmincmilliárd forintnyi eurót verdes a közvetlen adófizetői hozzájárulás, magyarán adomány – ami minden idők legnagyobb közösségi projektjévé is teszi. Mind ez az Alpoktól északra a profán barokk egyik legnagyobb alkotását – vagy legalábbis annak részleges rekonstrukcióját – plántálja vissza Berlin szívébe. A Humboldt Forum otthona ugyanis az egykori berlini uralkodói palota kulisszája lesz, a Stadtschloss, a német főváros talán legváltozatosabb történetű műemléke pedig az utóbbi évek egyértelműen legvitatottabb projektjének keretében születik újjá.

*a Stadtschloss,
a német
főváros talán
legváltozatosabb
történetű műemléke
pedig az utóbbi
évek egyértelműen
legvitatottabb
projektjének
keretében születik
újjá*

EGY KASTÉLY ÉLETE (ÉS HALÁLA)

I A Spree két partján fekvő ikervároska, Berlin és Cölln II. (Vas) Frigyes brandenburgi választófejedelemnek köszönheti fel-emelkedését. Frigyes kezdett bele az új Hohenzollern-rezidencia építésébe a folyó cöllni partján, 1443-ban.¹ A következő kétszáz évben az együttes olyan elemekkel gazdagodott, mint az 1465-ös, látványos hálóboltozattal fedett Erasmus-kápolna vagy a II. Joachim által emelt új, érett reneszánsz palotaszárny. Nagy változást III. Frigyes választófejedelem – I. Frigyesként 1701-től Poroszország királya – hozott, aki Andreas Schlüter udvari építésszt bízta meg az együttes királyi léptékű átalakításával. A Spree partján álló, régebbi épületek egy részét keleti szárnyként megtartva Schlüter négyszögletű

[1] Cölln mára nyom nélkül beolvadt Berlinbe; nevét Neukölln városrész őrzi.

palotát tervezett, egységes kiképzéssel a teljes belső udvarban, illetve a déli, nyugati és északi utcai homlokzaton. A római barokk ihletésében rajzolt új architektúra nagyszabású, három palotaszintből és egy mezzaninszintből álló terei visszafogott, a párkány fölött korláttal lezárt homlokzatot kaptak, a sarkokon erőteljes szobrászati díszekkel, a kapuknál a teljes épületmagasságot átfogó, pilaszteres és oszlopos rizalitokkal. A ma „Schlüterhof” néven számon tartott zárt udvar lett az épület legelegánsabb része; innen lehetett megközelíteni az uralkodói reprezentációra szánt tereket.

¶ Miután a királyi hiúságnak emelt, 120 méteres óratornyot alapozási problémák folytán bontani kényszerült, hét évvel megbízása és néhány hónappal a munkák megkezdése után, 1706-ban Schlüter felmentették tisztségéből; munkáját a von Göthe művésznévén ismert Johann Friedrich Eosander vette át. Ő a Spree másik ága felé terjeszkedve újabb udvar, az Eosanderhof hozzászólásával kétszeresére bővítette az alapterületet. A külső homlokzatokon átvette Schlüter alapformáit, az új nyugati főhomlokzaton pedig nagyszabású, diadalívyszerű főkaput alakított ki. Az 1716-ra elkészült épületegyüttes csak jóval később, 1845 és 1853 között kapta meg a már Eosander által is elképzelt koronáját a főbejárat feletti kupolával, amelyet Schinkel tervei alapján Friedrich August Stüler valósított meg.²

¶ A belső uralkodói reprezentációs terek közül kiemelkedik Schlüter térsora a központi „Óriások lépcsőjével”, valamint az ehhez kapcsolódó, arannyal és ezüsttel borított, két szint belmagasságú lovasterem. A későbbi termek jellemzően visszafogottabb méretűek, de nem kevésbé elegánsak és gazdagon díszítettek. Eosander képgalériát, Schinkel klasszicizáló teremsort tervezett a palotába. Rövid időre itt építették be a híres Borostyánszobát 1711-ben, amely azonban néhány évvel később uralkodói ajándékként Carszkoje Szelóba, a cári család nyári rezidenciájába került át, és ott is maradt a második világháborúig.

itt építették be a híres Borostyánszobát 1711-ben, amely azonban néhány évvel később uralkodói ajándékként Carszkoje Szelóba, a cári család nyári rezidenciájába került át, és ott is maradt a második világháborúig

a Stadtschloss természetes módon vált a fejlődő város origójává

¶ Amellett, hogy a porosz birodalom gazdasági és politikai erejét jelképezte, az uralkodói városi kastély, azaz a Stadtschloss természetes módon vált a fejlődő város origójává. Északi oldalán, a 17. században kialakított Lustgartenben Schinkel Altes

[2] A kastély építészettörténetének elkerülhetetlen forrása Goerd Peschken háromkötetes műve, a *Das königliche Schloß zu Berlin* (Deutscher Kunstverlag, 1992).

„Nem a kastély
feküdt Berlinben
– Berlin maga volt
a kastély”

Museumával kezdve sorra épültek a királyi gyűjtemény otthonai, és ide került a porosz államegyház első számú helyszíneként a berlini dóm is. A város történeti központjából, illetve a kastélyból kiinduló, ugyancsak a 17. századból eredeztethető nyomvonalú díszút vonal, az Unter den Linden Berlin legfontosabb intézményeinek és polgárainak lakhelyévé vált, végpontján a Brandenburgi kapu monumentális építményével. Ahogy a kiváló publicista, Wolf Jobst Siedler megfogalmazta: „Nem a kastély feküdt Berlinben – Berlin maga volt a kastély.”

a Schloss Berlin
bombázásakor
kiégett.
A kommunista
párt Walter
Ulbricht személyes
utasítására 1950-ben
elrendelte a romok
felrobbantását és
eltüntetését

¶ Az 1918-ban államosított épületbe a két világháború között – egyebek mellett – az Iparművészeti Múzeum és különféle tudományos intézmények költöztek, a Japán Központtól a Pszichológiai Intézetig. Ez a jövőbeni hasznosítást megelőlegező, interdiszciplináris működés azonban csak bő két évtizedig állt fenn: a Schloss Berlin bombázásakor kiégett. A kommunista párt Walter Ulbricht személyes utasítására 1950-ben elrendelte a romok felrobbantását és eltüntetését. Az egyetlen, eredeti anyagában megőrzött épületrész a IV. számú kapuzat lett, amelynek erkélyéről a legenda szerint Karl Liebknecht 1918-ban kikiáltotta a köztársaságot – ezt a szekciót beépítették a szomszédos telken emelt Államtanács-székházba (1962–1964).³ A kastély helyére szovjet típusú felhőkarcolót terveztek, de pénziány miatt végül felvonulási teret alakítottak ki, amelynek keleti oldalán a Heinz Graffunder vezette tervezőcsapat irányításával 1973 és 1976 között épült fel az NDK új parlamentje. A nevében is a múlttal való szakítást jelképező Palast der Republik nem csupán az országgyűlésnek adott helyet: a maga korában modern, üveghomlokzatos épület kulturális, konferencia- és szórakoztató központként is működött éttermekkel, színházi előadásokkal és koncertekkel.

a kastély
újjáépítésének
ötletére azonban
a közvélemény
elutasítóan
reagált, mondván:
Kelet-Berlinnek
is kijár a maga
történelme

¶ A rendszerváltást követően a Palast der Republikot bezárták, majd az épület az azbesztkéntesítést követően használhatatlan lett. A Schlossra a korábban idézett nyugat-berlini újságíró, Wolf Jobst Siedler 1991-es esszéje irányította rá újra a figyelmet. A kastély újjáépítésének ötletére azonban a közvélemény elutasítóan reagált, mondván: Kelet-Berlinnek is kijár a maga történelme. A rekonstrukciópártiak eleinte szűk csapatának élére egy 1942-ben a (nem sokkal később

[3] Bizonyos források szerint Liebknecht a kapu előtt álló tehergépkocsi platójáról kiáltott ki; Bernd Wolfgang Lindemann művészettörténész egy tanulmányában pedig joggal mutat rá, hogy a deklarációhoz praktikusabb lett volna a Lustgarten tengelyében álló V. kapu. Megeshet, hogy Liebknecht sosem járt az erkélyként megmentett IV. portálon.

A berlini kastély, előtte Vilmos császár mára elbontott emlékműve, 1900 körül

Lengyelországhoz csatolt) pomerániai Stargardban született, Hamburgban felnőtt üzletember állt. A nemesi családból származó Wilhelm von Boddien 1992-ben hozta létre a Förderverein Berliner Schloss bejegyzett egyesületet (eingetragener Verein, e. V.), amely az első évtizedben gyakorlatilag egyedül küzdött a rekonstrukcióért, 1998-tól a saját költségen megjelentetett *Berliner Extrablatt* periodikán keresztül.⁴ A korai terméketlen időket egy nagyszabású köztéri akcióval sikerült lezárni: Goerd Peschken építészettörténész ötlete nyomán von Boddien és csapata 1993-ban eredeti helyszínén felépítette a Schloss tömegrekonstrukcióját.⁵ Az építési állványzatból és hálóból készült, a Palast der Republik homlokzatán tükrözött installáció másfél évig állt, és túlzás nélkül megváltoztatta a német történelmet. Az újjáépítés ideáját ezt követően befolyásos közéleti szereplők karolták fel, és 2002-ben a német parlament is törvénybe iktatta.

¶ A Palast der Republikot végül 2008-ban bontották el – komoly tiltakozási hullám közepette; az ezt követő feltárások során sikerült a Schloss alagsorának egy részét azonosítani, a feltöltésben értékes faragványtöredékekkel. Az új funkcióra a múzeumtól a köztársasági elnök rezidenciáján keresztül számos ötlet felvetődött; végül – miután az állam hangsúlyosan kerülni kívánta a politikai reprezentációhoz kapcsolódó helyzeteket – összetett kulturális program született, Humboldt Forum néven.

[4] Fontos segítséget és hivatkozási alapot jelentettek írásomhoz a *Berliner Extrablatt* újabb számai, illetve a 2016-ban megjelent, 368 oldalas válogatás-kötet (*Wiederaufbau Berliner Schloss 1991–2016. Das Beste vom Berliner Extrablatt. Förderverein Berliner Schloss e.V., Hamburg-Berlin 2016*). Emellett forrásként szolgáltak a Stiftung Preussischer Kulturbesitz kiadásában megjelent Humboldt-Forum magazin eddigi számai.

[5] Az állványzaterdőt kültéri képzőművészeti installációként engedélyezték, a találó „Das Schloss?” néven.

KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY – DISZCIPLÍNÁK KÖZÖTT

¶ Bár a újjáépítésről előbb született döntés, mint a tartalomról, az elmúlt évek munkájával sikerült elkerülni a „gombhoz a kabát” jelenséget: a Humboldt Forum sok szempontból úttörő intézménynek ígérkezik. Az új épület hatalmas, negyvenezer négyzetméternyi alapterületén több intézmény és számos funkció osztozik a világhírű Humboldt-testvérek ernyőmárkája alatt. A kutató Alexander világpolgárként a kollektívok, a filozófus Wilhelm von Humboldt tudósként és a humanista oktatás németországi megalapozójaként az együttműködő intézmények sokszínűségét képviseli.

a Humboldt Forum sok szempontból úttörő intézménynek ígérkezik

¶ Az épületbe egyrészt két, saját gyűjteményét is a közösbbe dobó múzeum költözik: a Stiftung Preußischer Kulturbesitz, pontosabban az általa fenntartott ernyőszervezet, a Staatliche Museen zu Berlin irányítása alatt működő Néprajzi Múzeum és az Ázsiai Művészetek Múzeuma, amelyek Berlin-Dahlemből vándorolnak a Mittébe. A Néprajzi félmillió tárgyából kilencvenezer, a 34 500 objektumot számláló ázsiai kollekcióból háromezer lesz látható az új helyszínen. A projektben szerepet vállal emellett a Stadtmuseum Berlin, a Humboldt-Universität, valamint a város kultúrintézményei közötti interdiszciplináris projekteket, eseményeket kezdeményező és szervező Kulturprojekte Berlin. Az új ház működéséért (jellemző német megoldással) alapítvány, a Stiftung Humboldt Forum im Berliner Schloss felel; ez hangolja össze az egyéb-iránt önállóan működő intézményeket.

¶ Hogyan fordítják át mindezt az új épület tereire? A földszinten alapvetően szolgáltató funkciók, éttermek, kávézók kapnak helyet, valamint a kastély történetét bemutató múzeum és egy ideiglenes kiállítóter. Az első emeleten a város finanszírozásában készülő *Welt.Stadt.Berlin* című, négyezer négyzetméteres multimédiás kiállítás Berlin globális szerepével foglalkozik, és itt kap helyet az egyetem tudományos ismeretterjesztő kutatóműhelye, a Humboldt-Labor, valamint egy újonnan létrehozott, az Európán kívüli kultúrákkal foglalkozó szakkönyvtár. Az emellett elhelyezett déltengeri csolnakok már a második emeleti terekbe vezetnek tovább, az Óceániával, Amerikával és Afrikával foglalkozó kiállításokhoz. Itt lesz a 16 ezer viaszfelvételt őrző zenei etnológiai gyűjtemény saját kabinetsora. A harmadikon az ázsiai kollekcióban például a hagyományos kínai orvoslással, az iszlám világával, a keleti színházzal lehet majd megismerkedni. Ide kerülnek a 20. század elején szerzett, Selyemút menti buddhista sziklakápolnák falfestményei, az eredetét megidéző méretű, épített terekkel.⁶ Az intézmény évi hárommillió látogatóval számol.

¶ Bár kézenfekvőnek tűnik párhuzamot vonni a Humboldt Forum és a közelmúltban nyílt nagy, a tradicionális etnografikus szemlélet megújítására törekvő intézmények közt, mint a párizsi Musée du quai Branly – Jacques Chirac vagy a bécsi

az első emeleten a város finanszírozásában készülő *Welt.Stadt.Berlin* című, négyezer négyzetméteres multimédiás kiállítás Berlin globális szerepével foglalkozik

[6] Bár az 1902 és 1914 között lezajlott négy „Turfan-expedíció”, a ma Nyugat-Kínában található Turfan környékére szervezett régészeti gyűjtőút legnagyobb és legértékesebb festményei elpusztultak a háborúban, a kollekció egy része pedig vélhetően ma is orosz raktárakban pihen, a Turfangyűjtemény így is a 3–13. századi időszak buddhista kultúrájának megkerülhetetlen dokumentuma. Toralf Gabsch restaurátor szerint csak a falfestmények költöztetésére való előkészítése öt évet vett igénybe.

A kastély az 1920-as években

Weltmuseum, a kép Berlinben ennél is összetettebb. Az új laborok, a fiataloknak dedikált terek és szolgáltatások olyan kiegészítő funkciókat kínálnak a Múzeumszigetnek, amelyeket a David Chipperfield tervezte, lassan elkészülő bővítéssel együtt sem lehetne megvalósítani. A két évszázada épülő intézményrendszer friss bevándorlójaként pedig az intézmény globálissá egészíti ki az Altes és a Neues Museum, valamint a Bode Museum görög-római, közel-keleti és európai kultúrákra fókuszált gyűjteményeit. És félreértés ne essék: ez nem szimplán a „liberális Németország” fellengzős öngigazolása. Monika Grütters államminiszter kereken kimondja, hogy a Humboldt Forum csatornaként szolgál majd Németországnak a nemzetközi diskurzus számára való témafelvetésekhez – azaz az intézmény nem csupán kulturális platform, hanem politikai eszköz.⁷

¶ A Humboldt Forum vezetőségébe 2015-ben nevezték ki Hermann Parzinger, a Stiftung Preußischer Kulturbesitz elnökét, Horst Bredekamp művészettörténészt, valamint Neil MacGregort, a British Museum korábbi főigazgatóját.⁸ MacGregor nagy fanfárral fogadott belépője egyszerre számított politikai és szakmai döntésnek, amely a nemzetközi műzeumi világ egyik legismertebb alakjának Berlinbe csábításával kívánt legitimitást biztosítani az új intézménynek.⁹ Ezt a törekvést számos további intézkedés támasztja alá, és a következőket német és angol nyelvű kommunikáció, valamint a jelenleg is aktív programszervező gárda igényes munkája csak kettő ezek közül.¹⁰ A bevont nemzetközi szakembergárda listáján imponáló neveket találunk. A Stiftung nemzetközi szakértői tanácsában nyolc kiváló tudós vállalt szerepet.¹¹ A kiállítások építészeti tervezéséért korunk talán legsikeresebb erre specializálódott irodája, a Ralph Appelbaum Associates felel. A harmadik emeleti kiállítóterek párját ritkító értéke, Csien-lung kínai császár trónjának terméhez külön felkérést kapott a Pritzker-díjas kínai építész, Vang Su. Az információs rendszer és a Humboldt Forum új arculata egy svájci építésziroda (Holzer Kobler Architekturen) és egy francia-német ügynökség (Gourdin & Müller) együttműködésében készül. A világritkaságnak számító hangfelvétel-gyűjteményt

[7] Monika Grütters: *Die Welt be-greifen. Warum das Humboldt-Forum ein Katalysator für das Ästhetische und das Politische ist.* Humboldt-Forum, a Stiftung Preußischer Kulturbesitz magazinja, I. évf. 1. sz. 2015

[8] A még 2012-ben érkezett felkérést MacGregor ottani karrierjének zárásként a *Germany: Memories of a Nation* című, kiváló kiállítással hálálta meg a British Museum-ban. A kiállítás az elmúlt évek Berlinből irányított, a globális Németország-kép megváltoztatására irányuló és a kultúr-diplomácia mellett az intézményrendszert is megmozgató törekvések egyik nagy sikere.

[9] A háromfős alapító igazgatói tanács megbízása 2018 júniusában járt le. MacGregor és Bredekamp visszavonult a munkától; Parzinger a 15 tagúra bővült tanács tagja maradt. Az alapítvány újonnan kinevezett ügyvezető igazgatója Hartmut Dörgerloh művészettörténész, kurátor, a Stiftung Preußische Schlösser und Gärten korábbi főigazgatója.

[10] Apró adalék: amíg a ház épül, a programok többsége a Collegium Hungaricum Berlin egykori otthonában, a jelenleg rendezvényközpontként működő, közeli Haus Ungarnban zajlik.

[11] George Abungu régész, a Kenyai Nemzeti Múzeumok korábbi igazgatója; Rita Eder mexikói művészettörténész, a Nemzetközi Művészettörténeti Bizottság alelnöke; Jyotindra Jain művészettörténész,

a bejrúti AMAR Arab Zenei Kutatóközponttal kooperálva mutatják be. Az új kiállítási stratégia kifejlesztésére, a digitális világ bevonására a Forum öt partnerrel összefogva museum4-punkto néven önálló konzorciumot hozott létre, izgalmasnak ígérkező eredményekkel.¹²

HOGYAN ÉPÍTÜNK BAROKKOT A 21. SZÁZADBAN?

¶ Az újrakepítés tervezésére kiírt nemzetközi pályázatot sokéves vita előzte meg. A kastély 18. századi épületrészeiről megalapozott dokumentáció állt rendelkezésre; az összegyűjtött töredékek is sokat segítettek. A Bundestag 2007-es döntése így a három barokk homlokzatszakasz, valamint a Schlüter-udvar három, a névadó által tervezett oldalának rekonstrukcióját írta elő. Nem szabták meg a központi összekötő szárny, a legrégebbi, keleti épületrész vagy a kupola sorsát sem – ezekről a pályázók szabadon dönthettek. A 2008-as tervpályázaton az első díjat a vicenzai Franco Stella kapta. A nemzetközileg kevésbé ismert, Velencében és Genovában oktató építészprofesszor a klasszikus modern racionalizmus követőjének vallja magát, Palladio, Schinkel és Mies van der Rohe utódaiként. Pályaműve az új épület városszövetbe illesztésével, a „palota és piazza” koncepcióval vívta ki az első helyet. Stella három egységre bontja házát: a nyitott Schlüterhof és a fedett, négyzetes előcsarnok között, az épület rövidebb középtengelyében keskeny zárt udvart hoz létre, amely közvetlen kapcsolatot és 0–24 órás átjárási lehetőséget biztosít a II. és a IV. kapu, azaz a Breite Straße és a Lustgarten között. Az új homlokzatokon a barokk tömegek léptékét követő, de modern, puritán felületképzést alkalmaz; a kőburkolatos lőrésarchitektúra az újraegyesítés utáni Berlin építészeti kánonjának esszenciája.

¶ A díjazott tervek többségéhez hasonlóan Stella eredeti formájában alkotta újra a kupolát az épülettömeg fókuszpontjaként. Az állam azonban kemény tárgyalópartnernek bizonyult a rekonstrukció kérdésében. A Förderverein Berliner Schloss a homlokzatok helyreállításáért cserébe vállalta, hogy adományokból állja annak teljes költségét, azaz 105 millió eurót.

a 2008-as tervpályázaton az első díjat a vicenzai Franco Stella kapta, a nemzetközileg kevésbé ismert, Velencében és Genovában oktató építészprofesszor a klasszikus modern racionalizmus követőjének vallja magát

a Förderverein Berliner Schloss a homlokzatok helyreállításáért cserébe vállalta, hogy adományokból állja annak teljes költségét, azaz 105 millió eurót

az újdélhi Nemzeti Iparművészeti Múzeum korábbi igazgatója; Chor-Lin Lee történész, a szingapúri Nemzeti Múzeum korábbi igazgatója; Natalia Majluf művészettörténész, a Limai Művészeti Múzeum igazgatója; Nazan Ölçer etnológus, az isztambuli Sakıp Sabancı Múzeumok igazgatója; Vei Hu művészettörténész, képzőművész, a sanghaji Tongdzsi Egyetem professzora; Anthony Appiah, a New York University filozófia- és jogprofesszora.

[12] Bővebb információ a museum4-punkto.de oldalon.

Az épület egy 1905 és 1925 között készült légi felvételen

A kupola rekonstrukciója 2016-ban

mindenk neve, aki
50 eurónál többet
vállal a nemes cél
javára, meg lesz
örökítve az épület
előcsarnokában

ha viszont nem jön
össze a pénz,
a kupolán marad
a csupasz beton, az
állam nem fizeti ki
a szobrászati
munkát

Ez több százezer állampolgár és több ezer cég megmozgatását jelenti; mindenki neve, aki 50 eurónál többet vállal a nemes cél javára, meg lesz örökítve az épület előcsarnokában. A Stiftung Humboldt Forummal összefogva 2018 márciusáig több mint 70 millióig jutottak, és a kilátás kecsegtető. Fontos harceszköz, hogy minden adomány leírható a jövedelemadókból – ha viszont nem jön össze a pénz, a kupolán marad a csupasz beton, az állam nem fizeti ki a szobrászati munkát.

¶ Von Boddien független alapítványa továbbra is aktív szerepet vállal a történetben. Az *Extrablatt* hasábjain keresztül hevesen támadta például a 2014-es tájépítészeti pályázat győztes munkáját, amely a kastély körül javarészt növényzet és a korábbi szobrászati díszek nélküli, semleges városi közteret hozott volna létre. Bár a zsűri szerint ez a steril környezet intelligens módon jelezte a rekonstrukció mivoltát, az utóbbi időben – úgy tűnik – engednek a követeléseknek, és a Schloss déli homlokzata elé visszakerül a híres Neptunusz-kút, amely utóbbi fél évszázadát néhány száz méterrel arrébb, a téveterony árnyékában töltötte.

¶ Noha a hatalmas építkezés kapcsán felmerülő mérnöki kérdések is komoly dilemmákat okoznak, de a legnagyobb feladatot a barokk homlokzatok újbóli elkészítése jelenti. A körülbelül 2900 homlokzati díszítőelemhez kilencezer köbméter homokkővet használnak fel. A faragás nagyját gép végzi, de minden részletet kézi munkával véglegesítenek.¹³ Ahogyan a drezdai Frauenkirche újjáépítésénél, a megmaradt és felhasználható töredékek itt is visszakerülnek eredeti helyükre, de az egységes patinázás miatt kevésbé láthatóan. A berlini helyzet sajátossága, hogy az egyetlen, egészben megmaradt homlokzatrész, a IV. portál, jelenlegi helyén marad – azaz a munkák végeztével két példányban lesz tanulmányozható.

a legnagyobb
feladatot a barokk
homlokzatok újbóli
elkészítése jelenti

[13] A barokk homlokzat helyreállításáról Judith Prokasky szerkesztésében hiánypótló publikáció jelent meg 2017 végén *Barock in Arbeit. Die Kunst der Rekonstruktion und das neue Berliner Schloss* címmel, a Stiftung Humboldt Forum kiadásában.

SEBTAPASZ VAGY SZÉPSÉGFLASTROM?

¶ Mint a fentiekből kiderül, a berlini Stadtschloss újjáépítése rendkívül összetett és számos külső tényező által befolyásolt feladat. Bár a rekonstrukcióhoz kapcsolódó közéleti

bizonyos
szempontból
egy uralomra
jutó szemlélet
csúcsművének is
tekinthető

diskurzus ennek kapcsán érte el csúcspontját, a projekt korántsem előzmény nélküli; bizonyos szempontból egy uralomra jutó szemlélet csúcsművének is tekinthető. Az elmúlt évek szakmai gyakorlata, akárcsak Magyarországon, Németországban is a skála két szélső értéke felé tendáló állásfoglalásokat indukált. Az Ute Hassler és Winfried Nerdinger által rendezett, 2010-es müncheni kiállítás (*Geschichte der Rekonstruktion – Konstruktion von Geschichte*) és a kapcsolódó, hasonló nevű kiadványnak a kulturális és társadalmi szempontok alapján megengedő, támogató szemléletével áll szemben a 2011-ben megjelent *Denkmalpflege statt Attrappenkult. Gegen die Rekonstruktion von Baudenkmalern* című antológia, amelyben őt, ugyancsak kiváló örökségvédelmi szakember (művészet)történeti alapokon vitatja a helyreállítások mindinkább elterjedő gyakorlatát.

¶ A valóság ugyanis az, hogy akárcsak nálunk, Németországban is egyre gyakoribbak a törekvések a történelmi sebek begyógyítására – plasztikázására (a nem kívánt rész ízlés szerint törlendő). Ez itt kizárólag a második világháborúban sérült vagy megsemmisült épületekre vonatkozik, a korábbi kollektív tabuhelyzet lassú elmosódásával. A szakrális épületek esetében nem meglepő a (szinte) teljes esztétikai és funkcionális rekonstrukció; ennek legismertebb példája a romállapotból 2004-re helyreállított drezdai Frauenkirche, amelynek aprólékos újjáépítési folyamata nem elválasztható a környező városrész kritikai alapú (bár sokak által kritikátlanak ítélt) újjáépítésétől. A nagyobb szabású profán emlékek helyreállításánál azonban a belső terek helyreállítását még mindig csak meglévő épületekben engedi az uralkodó szemlélet. Jó példa erre az augsburgi városháza háborúban odavesztett Aranytermének 1980 és 1984 közötti, korhű visszaépítése vagy a kiegészített és részben elpusztult paloták (Mannheim, Berlin-Charlottenburg, Drezda, a müncheni Residenz) évtizedekig elhúzódó rekonstrukciója. A teljesen megsemmisült épületek esetében a belső modern kialakítása jellemző. Erre példa a közelmúltból az egyébként nem túl jól sikerült, bevásárlóközpontként felépített braunschweigi kastély, a tartományi parlamentként újraszabott potsdami palota vagy a Stadtschloss

egyre
gyakoribbak
a törekvések
a történelmi sebek
begyógyítására –
plasztikázására
(a nem kívánt
rész ízlés szerint
törlendő)

a nagyobb szabású
profán emlékek
helyreállításánál
azonban a belső
terek helyreállítását
még mindig
csak meglévő
épületekben
engedi az uralkodó
szemlélet

a teljesen
megsemmisült
épületek esetében
a belső modern
kialakítása jellemző

szomszédságában, az Unter den Linden bevezető szakaszán álló Kronprinzenpalais (visszaépítve 1969-re) és az egykori Alte Kommandantur (visszaépítve az elbontott NDK-külgügyminisztérium helyén, 2003-ra). Az a típusú, az épületet egységes egészként kezelő és teljességre törekvő külső-belső rekonstrukció, amelynél a legismertebb példaként a varsói királyi palotára, az elmúlt évekből pedig Vilniusra¹⁴ és Poznańra¹⁵ (Magyarországról pedig például a nyírbátori várkastélyra vagy a füzéri vár rekonstrukciójára) hivatkozhatunk, a német gyakorlattól (egyelőre) távol áll. Az első, száraz és túlhangsúlyozott magyarázat erre a gazdasági haszon, amely mögött azonban felsejlik a német köztudatra jellemző, a nosztalgiaától mereven elzárkózó történelemszemlélet, a diznifikáció, a giccs esztétikumra ellen viaskodó, morális alapokra épített álláspont – amelynek a fent citált és címében is az „utáztatokultusz” ellen tiltakozó antológia adja ékes példáját.

¶ Sajátos és sokatmondó tény ugyanakkor, hogy a belső terek újjáépítésének lehetősége Berlinben nyitott marad. Talán nem túlzás feltételezni, hogy ezt egy német építész nem feltétlenül engedte volna meg magának – az itáliai Stella azonban aligha láthatott ebben gondot. A továbblépés rejtett ígérete, a nyitva hagyott jövő egyértelműen megkülönbözteti a Stadtschloss rekonstrukcióját a hasonló németországi beruházásoktól; azt viszont az idő dönti majd el, hogy egy új gyakorlat első lépését látjuk-e itt.

¶ Másrészt itt említendő az újjáépítés kapcsán a történeti autenticitás kérdésében kibontakozó polémia is, amelynek alapja a helyszín változatos történelme. A nemzetközi tervpályázatot megelőző (de az eredményhirdetés után is folytatódó, Berlin polgárait pedig a mai napig foglalkoztató) diskurzus egészen konkrétan arról szól, etikailag igazolható-e egy meglévő állapot kitörlése egy előző visszaállításának indokával, és az újjáépített ház vajon mennyiben feleltethető meg a korábbi, általánosságban hitelesnek ismert állapotnak.

¶ Az első kérdésre aligha adható érzelmektől mentes válasz. Amikor egy Kelet-Berlinben felnőtt, középkorú polgár a dühtől elfulladó hangon kéri számon saját történelmének eltüntetését egy általa sosem látott, eszményi állapot visszaállításának

etikailag igazolható-e egy meglévő állapot kitörlése egy előző visszaállításának indokával, és az újjáépített ház vajon mennyiben feleltethető meg a korábbi, általánosságban hitelesnek ismert állapotnak

[14] A középkori eredetű, de a késő reneszánsz idején kiépített vilniusi nagyhercegi kastély a 17. században égett le, és 1801-ben szinte minden maradványát elbontották. Aktív visszaépítése egy 2000-ben hozott kormányrendelettel kezdődött, és jelenleg is tart, bár a 2013-ban átadott főépület már látogatható.

[15] Poznań 13. századból származó várkastélya a második világháború alatt súlyosan megsérült, maradványait később elbontották. Rekonstrukciójáról 2002-ben döntöttek, a munka 2010-ben indult, és eredményei már láthatók.

[16] Alexander Stumm: *Architektonische Konzepte der Rekonstruktion*. Bauwelt Fundamente 159. Birkhäuser, Basel 2017.

A Humboldt Forum építése Franco Stella terve alapján

A Humboldt Forum építése Franco Stella terve alapján

az újraegyesítés
ünnepelt
momentumát máig
nem követte a teljes
egyenjogúsítás

a Palast der
Republik nyom
nélküli eltüntetése
sót hintett a lassan
gyógyuló sebekbe

nincsenek
általános mértékek
és szabályok arra
nézve, mennyit
vehetünk el és
tehetünk hozzá
anélkül, hogy
elveszítenénk az
épület hitelességét

érdekében, még jelen sorok önmagát elfogulatlannak tartó szerzőjébe is belefagy a válasz. Tény ugyanis, hogy az újraegyesítés ünnepelt momentumát máig nem követte a teljes egyenjogúsítás. Mint arra újságcikkek tucatjai mutatnak rá: a szövetségi állam kulturális és gazdasági életét Nyugaton felnőtt németek uralják, a történeti intézményekben pedig valahogy mindig a keleti fél a neveltség és a nosztalgia tárgya. A Palast der Republik nyom nélküli eltüntetése sőt hintett a lassan gyógyuló sebekbe; a Humboldt Forum fogantatását így korántsem övezte általános lelkesedés, a kelet-berliniek részéről legalábbis.

¶ A hitelesség problémája szintén összetett választ feltételez, elvégre minden épületnek egyetlen hiteles állapota van: az adott pillanatban fennálló. Ez az egyetlen olyan konstelláció, amely minden szegmensében hitelesen felmérhető, rögzíthető, minden eresztékében, szegecsében, szögletében mérvadó. Minden más, ezzel kapcsolatos tézis az eredeti állapotra nézve vitaalap. Tény ugyanakkor, hogy míg védett emlékeink túlnyomó része tömegformálásában, építőanyagában, meghatározó részleteiben eredetinek tekinthető, a mai látogató számára érzékelhető felületek – a burkolatok, a vakolás, a nyílászárók, a tetőzet, a kortárs infrastruktúra szerkezetei – jellemzően maiak, de legalábbis korszakról korszakra megújulnak. Nincsenek általános mértékek és szabályok arra nézve, mennyit vehetünk el és tehetünk hozzá anélkül, hogy elveszítenénk az épület hitelességét. A példák egészen szélsőségesen eltérnek, befolyásolják történeti és szociális tényezők, az adott építészeti kultúra kontextusa, örökségvédelmi trendek... Az autenticitás érzését leginkább egyfajta, ki nem mondott közmegegyezésen alapuló és kevésbé tudatosan érzékelt épített atmoszféra közvetíti, amelyhez a műemléki szakember választásaival hozzátesz vagy kontrasztosan viszonyul.

¶ Stella munkája – és a Stadtschloss ebből a szempontból bízást tekinthető az olasz építész szerzői művének – nem kíván autentikus lenni. Az eredeti technológiával és anyagokból épített barokk homlokzatot köpenyszerűen magára tekerő, egyébként teljességgel kortárs épület némi idő és energia befektetésével a kevésbé értő szemlélő számára is egyértelműen

olvasható lesz; az alkalmazott építészeti megoldások lehetnének teszik a téves interpretációt.

¶ 2017-ben megjelent, kiváló kötetében¹⁶ Alexander Stumm ezért is tekinti sajtóságon újszerű példának a Stella-féle rekonstrukciót. Stumm szerint az újjáépített homlokzatok értelmezhetők ugyan történeti szimulációként (amely kategóriában a barcelonai Mies van der Rohe-pavilont vagy a mostari hidat hozza fel példaként, itthonról pedig a Sándor-palotát említhetnénk), az új épületszárnyak pedig kritikai rekonstrukcióként (amelyre a körvonalában megőrzött, de egységesen formált kortárs beépítéssel rekonstruált berlini Pariser Platzot említi), a két szemlélet találkozása a Stadtschloss esetében valami újat eredményez. A történeti és az új homlokzatok itt sem ellentartozzák egymást, de hibridet sem alkotnak – egyszerűen egymás mellett léteznek. Nincs alá- és fölérendeltségi viszony, írja Stumm: és ez az egyenrangúság és egyidejűség teszi félreérthetetlenül 21. századivá Stella házát.

¶ Kritikák természetesen nemcsak az építkezést, hanem a funkciót is jócskán érik. A Humboldt Forumnak jelentőségéhez mért gigaköltségvetést terveznek (a központi épületben 520 embert foglalkoztatnak majd), ami Németország jelen gazdasági állapotában megengedhető ugyan, de meglehetősen optimista a jövőre nézve. Annyi bizonyos, hogy viták Németországban is jócskán vannak, a mi számunkra viszont nemcsak ezek (valamint a majdani intézmény szakmai koncepciója, a működésével kapcsolatos fejlesztések és projektek) tartogatnak tanulságokat, de a kommunikáció szervezése is. A beruházás komplett folyamata megdöbbenően átlátható, az építkezés mellett álló, 2011-ben nyitott és a jövő év elejéig látogatható infóközpont, a Humboldt Box nem szűkölködik az adatokkal és számokkal. És lám: az állampolgárok készek nem csupán észszerű diskurzust folytatni a beruházásról, de akár szerepet vállalnak a finanszírozásában is. Bő egy évvel az átadás előtt a Humboldt Forum legfontosabb tapasztalata, hogy egy felelősségteljes és körültekintő állam csak akkor tud létrehozni hosszú távra tervező, fajsúlyos intézményeket, ha polgárai is hasonlóan éreznek és gondolkodnak. Utóbbi viszont mintha előfeltétele lenne az előbbinek.

[16] Alexander Stumm: *Architektonische Konzepte der Rekonstruktion. Bauwelt Fundamente* 159. Birkhäuser, Basel 2017.

a történeti és az új homlokzatok itt sem nem ellentartozzák egymást, sem alkotnak hibridet – egyszerűen egymás mellett léteznek

az állampolgárok készek nem csupán észszerű diskurzust folytatni a beruházásról, de akár szerepet vállalnak a finanszírozásában is

Erzsébetvárosi Történeti Tár
Az intézmény jóvoltából